УДК 378:81'25-115(048.2)=111:349.41

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-3.26>**Л. М. Черчата**

orcid.org/0000-0002-4335-3282

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри загального і слов'янського мовознавства та іноземних мов
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНОТАЦІЙ ЯК ЖАНРУ АНГЛОМОВНОГО АКАДЕМІЧНОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена дослідженню концепту «анотація» в широкому та вузькому розумінні. Розкрито роль і сутнісне значення анотації як другорядного елементу в рамках наукової роботи. Наведено класифікаційні критерії, що є підставами для поділу анотації на різні види. Описано й наведено приклади синтаксичних конструкцій, які доречно застосовувати на тому чи іншому етапі написання анотації до наукової роботи. Визначено загальні вимоги до написання, лексичні та граматичні особливості, що необхідні для врахування при складанні змістової частини анотації. З'ясовано, що хронологія викладу матеріалу в рамках анотації дублює структуру самого наукового дослідження. Виокремлено дистинктивні ознаки англomовного наукового дискурсу, опрацьовано практичні способи передачі фактичного матеріалу, суб'єктивних суджень, в основі яких перебуває емоційно-нейтральна лексика, простежуються негативні чи позитивні конотації. Подано інформацію про граматичні часи англійської мови, які найчастіше використовують для написання анотацій, й обґрунтовано доцільність їх використання з огляду на мету, яку ставить перед собою автор. Досліджено методики компенсації фонового матеріалу в анотаціях. Продemonстровано шляхом зіставлення вітчизняних та англomовних тенденцій до написання анотацій в академічному дискурсі, яких модифікацій зазнають вимоги до цієї частини дослідження в науковій спільноті.

Окремим блоком розкрито питання адекватності перекладу й важливості донесення до реципієнта смислового навантаження, що вкладено в роботу автором. За результатами дослідження обґрунтовано критерії, за якими суттєво різняться англomовна та українськомовна картини світу, що в сукупності впливає на академічний дискурс. Наведено перелік універсальних синтаксичних конструкцій, із яких доречно розпочинати нову думку. Окрім цього, наголошено й розкрито амбівалентну мету вживання саме пасивних конструкцій. На прикладі тези, узятій з анотації до наукової статті, показано недоліки, з якими стикаються науковці, удаючись до перекладу за допомогою он-лайн перекладачів. Виходячи із зазначеного, сформуовано висновки й окреслено перспективи подальших наукових пошуків.

Ключові слова: анотація, академічний і науковий дискурс, композиція, інтертекстуальність, деноміналізація, суб'єктивізм, експліцитні лексеми.

Постановка проблеми. Процедура реорганізації системи вищої освіти; вимоги, котрі висуваються до підготовки здобувачів наукового ступеня, до опублікування й апробації ними результатів наукових досліджень, постійно зростають. Зазначене зумовлюється передусім намаганням наукової спільноти, з одного боку, забезпечити належний рівень академічної доброчесності й поширювати тільки якісні матеріали серед представників цільової аудиторії; з іншого – пробудити в молоді інтерес до освітньо-наукового процесу. Досягнення зазначеної мети видається можливим за умови проведення не лише актуального та обґрунтованого дослідження, а й коректного викладення його результатів у межах наукової статті; магістерської, кандидатської, докторської дисертації; при подачі заявки на дослідницькі гранти тощо.

У зазначеному контексті особливе місце посідає анотація як коротке резюме, преамбула з якої дає змогу читачу зрозуміти очевидну доцільність

потреби подальшого опрацювання наукового матеріалу. Саме тому вона відіграє роль «візитівки», викладеної в змістовій частині результатів дослідження. Значним є інтерес вітчизняних та іноземних дослідників до анотації як жанру англomовного академічного дискурсу, позаяк, по-перше, їй притаманні специфічні лексичні й граматичні лінгвістичні атрибути; по-друге, загальноновизнаною є вимога щодо наявності анотації до наукової роботи, складеної не менше як двома мовами (англійська суттєво превалює порівняно з іншими мовами). Цілком логічне пояснення домінування англomовного наукового дискурсу надає Т. Маслоу, стверджуючи, що на сучасному етапі розвитку лінгвістики саме англійська мова стала універсальним комунікаційним базисом, на підґрунті якого відбувається цілеспрямована комунікативна взаємодія [4, с. 40]. Стратегії, тактики та мовні засоби їх вираження мають специфічний характер і реалізуються за допомогою цілісної

системи мовних одиниць, зокрема засобів текстуального й інтерперсонального метадискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі положення жанрології академічного дискурсу, результати опрацювання зазначеної теми викладені в роботах таких науковців, як А. Ананьїна, Т. Анісімова, Г. Істоміна, Т. Маслова, В. Максимчук, Т. Полякова, О. Тимошенко, О. Шишмоліна, Т. Яхонтова, G. Blake, R. W. Bly, K. Hyland, D. Tannen, A. Weideman, проте вони неповною мірою розкривають універсальні синтаксичні конструкції, що застосовуються для написання анотацій, так як увага філологів прикута до статей із певною тематикою; разом із цим у більшості робіт поза увагою залишається питання перекладацького аспекту.

У зв'язку із зазначенням **метою статті** є аналіз типових способів лінгвістичного оформлення англомовних анотацій з урахуванням їх лексико-граматичних особливостей.

Виклад основного матеріалу. У філології концепт «анотація» (abstract) у широкому розумінні розкривається через призму жанрового різновиду наукового стилю, що передає зміст наукового тексту – друкованої наукової роботи чи рукопису, і має привернути увагу читача, скласти первинне враження про неї. Більш вузький підхід до опису цього поняття викладено в роботі Г. Блейка та Р. Блая, які потрактовують анотацію як коротке резюме наукової статті, тез, матеріалів конференції або іншого всебічного аналізу певної теми, що використовується з метою допомогти читачеві швидко визначитися з метою роботи [8]. Анотації диференціюють за низкою певних ознак, як-от: за функціональним призначенням, за обсягом і глибиною згортання чи за формою подання, однак опрацьований масив інформації дає змогу констатувати відсутність єдиної конвенційної класифікації. Так, у наукових колах вирізняють анотації довідкового, реферативного, критичного, описового, рекомендаційного типу. Інший класифікаційний аспект поділяє анотації на *загальні*, тобто такі, що подають стислу характеристику всього документу, і *спеціалізовані* – ті, що віддзеркалюють властиві лише певній частині дослідження ознаки. Як і будь-яке «архітектурне» явище, анотація має свою композиційну структуру й чітку послідовність викладу, порушення якої негативно позначається на опрацюванні та сприйнятті реципієнтом короткого опису наукового матеріалу й мовних кліше, котрими найчастіше послуговуються автори: 1) background – актуальність наукового дослідження («develops on...», «demonstrates the feasibility of...», «offers a solution to...», «serves as an introduction to...», «provides on...»); 2) objectives – мета роботи («the aim of the article is...», «our aim with this paper was...» «the main purpose of the article is...»); 3) methods – методи («a new approach

was used...», «these experiments were carried out to find out...», «the optimized condition was obtained from...»); 4) results – результати дослідження («it has been found that...», «the results thus obtained are compatible with...»); 5) conclusions – висновки («in conclusion...», «this paper has clearly shown that...»); 6) final conclusions – практичне й теоретичне значення отриманих результатів («the findings are of direct practical relevance...», «in conclusion, it is evident that this study has shown ...»). Фактично така хронологія викладу матеріалу в рамках анотації дублює структуру самої наукової роботи, проте не має бути ідентичною до вступної частини науково-дослідної роботи. Формулювання кожної наступної тези має опосередковано відображати питання, що пов'язані з метою, методами, висновками зробленими за результатами дослідження. У комплексі це дає змогу читачу зорієнтуватися в основних перевагах і тематиці роботи й дати самостійну відповідь на питання: «Що є предметом пропонованого дослідження?»

Зазвичай синтаксичні конструкції будуються в Present або Past Simple. У випадку з минулим часом його використання є актуальним при описі спостережень, даних і результатів досліджень, проведених у рамках наукових пошуків із застосуванням сучасних методик. Своєю чергою, Present Simple використовують у 91% випадків, оскільки мова йде про загальновідомі факти; спростовуються чи підтверджуються висунуті автором гіпотези; даються пояснення стосовно змістової частини авторської роботи. До того ж звернення до попередньо проведеного дослідження із застосуванням синтаксичних конструкцій, побудованих у минулому часі, часто супроводжується додаванням більш абстрактних кількісних даних (dozens of, hundreds of, thousands of).

Як правило, при написанні анотації до наукової статті застосовують стандартний набір фраз, з-поміж яких питома вага припадає на нейтральні: «the article is about...», «the article gives a detailed analysis of...», «much attention is given to...», «the article is important because...». Передача негативної конотації здійснюється методом лексичного заперечення (without, lack, limited, inconclusive); клішованих фраз (it is reasonable to suggest that...); модальних дієслів (this should not surprise us...).

Незалежно від мови написання анотації доречно пам'ятати, що вона не має містити скорочення чи аббревіатури; жаргонізми або іншу специфічну лексику; ілюстрації, таблиці, діаграми або ж посилання на них чи інші літературні джерела; дефініції термінів; деталізовану, розлогу інформацію. Важливо дотримуватися максимального знеособлення, оминаючи характерних для блоку «основний матеріал дослідження» займенників «we», «I». Але водночас лексика наукового стилю англійської мови допускає розмовний тон

у письмовому викладі теоретичного матеріалу й результатів дослідження, чим принципово візняється від української. Емоційність лексики, елементи експресії (play an important role; important developments; relatively new (technology); attract a lot of interest; important; useful; beneficial; critical; difficult, necessary; be of paramount importance), окреслення особистісного начала принципово протистоять більш стриманій оцінці позитивних моментів дослідження й акцентуванню уваги на зауваженнях, критиці та пропозиціях щодо подальших наукових пошуків, властивих українській науковій комунікації. Прикладом може слугувати речення з анотації:

Microturbines are *relatively new technology* that is currently attracting a lot of interest in the distributed generation market.

Neural networks are one of *the most widely used techniques* in literature for forecasting electricity prices.

Іншими словами, стислість, відповідність стандартам і лексичним нормам, точність – це базові вимоги, яких мають дотримуватися автори під час написання цієї частини наукової роботи.

Апелювання до коректності формування анотації зумовлено особливістю англомовного наукового дискурсу з об'єктивного погляду. Причиною модифікацій насамперед є адаптація соціально-лінгвістичної поведінки людей до сучасних викликів і вимог, що провокує нові тенденції у вербально-емоційній оцінці явищ і феноменів, тим самим позначаючись на академічних традиціях. Наукові англомовні роботи сучасних дослідників багатоаспектні, часто виходять за межі однієї сфери пізнання: наукова стаття, предметом якої є хімічний об'єкт, може торкатися питань психологічного, біологічного, соціального характеру.

Наукова спільнота поступово відходить від тенденції обмеження дослідницьких робіт викладом суто фактичного матеріалу, намагаючись збагатити його суб'єктивною оцінкою, підкріпивши джерелами й результатами оригінального дослідження завдяки різним методикам та інструментам (у т. ч. із застосування інформаційно-комунікаційних технологій), викладаючи змістову частину у власному стилі. У тих випадках, де виникає потреба в аналізі позицій інших авторів, вітається багатоаспектний огляд підходів до розуміння проблемного питання вченими авторитетних науково-дослідницьких установ і закладів вищої освіти різних країн.

Усе частіше можна стати свідком наявності в науковому дискурсі раніше не властивих йому випадків використання тропів: епітетів, метафор, персоніфікацій, уособлень тощо – на лексичному рівні; і риторичних запитань, повторень – на синтаксичному. Так, прикладом застосування метафори може слугувати таке речення з наукової

роботи: *I make an assumption that the production of discourse is at once controlled, selected, organized and canalized in every society – and that this is done by way of certain procedures whose task it is to subdue the powers and dangers of discourse, to evade it's heavy and threatening materiality* [9].

При цьому візуально англомовний науковий дискурс зберігає класичну структуру, а отже, можна говорити про одну з властивих їй ознак – лінеарність. Відхилення від основної теми – це радше виняток, аніж правило, обґрунтовується комплексністю дослідницької роботи; архітектура тексту базується на принципах підпорядкованості мікрокомпозицій макрокомпозиціям; притримуються безособовості у викладенні основних результатів роботи, що полегшує сприйняття матеріалу реципієнтом. Інтертекстуальність, тобто наявність у роботі покликань на результати дослідження попередників, – це не стільки ознака, скільки вимога до наукового дискурсу. Практичне опрацювання кількох десятків англомовних робіт та анотацій до них, котрі резюмують власне наукові статті, дає змогу зауважити на вторинності цієї частини тексту, яка пропонує перелік питань, не даючи на них прямої відповіді. Керуючись такою позицією, автор заохочує читачів до ознайомлення з текстом наукового дослідження. Саме тому доцільно говорити про прагматичність і жанрову варіативність дискурсу. Виходячи з останньої ознаки, в англомовному науковому дискурсі традиційно виділяють три основні види анотацій: описову (descriptive), інформативну (informative) і розгорнуту (critical). Принципова відмінність полягає не тільки в обсязі (види зазначені в порядку зростання), а й у їх структурі та змістовому наповненні. Зазвичай наукові роботи гуманітарного напрямку містять описові анотації; технічного та природничого спрямування – інформативні [3, с. 16].

Особливість трансформацій, яких зазнає англомовний науковий дискурс, зводиться до того, що більшість авторитетних іноземних видань нині висувають вимогу щодо наявності в анотації відомостей про методи та результати дослідження, що апіорі не властиво для цієї частини роботи. Цим і пояснюється наявність у поданій нами вище структурі анотації зазначених блоків.

На своєрідність англомовного наукового дискурсу прямий вплив здійснюють лексико-граматичні засоби для написання анотації. З погляду граматики актуальним залишається аспект використання герундіальних та інфінітивних зворотів, особливо коли йдеться про вибір українського еквівалента. Саме відсутність належного відповідника породжує труднощі з адекватним перекладом. Інфінітив в анотаціях зазвичай виконує роль підмета або присудка: *The aim of this experiment is to raise the efficiency of production.*

Що стосується абстрактних іменників (opportunity (of), idea (of), habit (of), hope (of)), то їх використання притаманне герундіальним конструкціям: Studying the properties of electrons gave the possibility of constructing a very powerful microscope [6].

Компенсація фонового матеріалу, як правило, здійснюється за рахунок пасивних дієслівних конструкцій або ж формальних підметів («they found that...»; «as currently defined...», «they were aged...»; «individuals/subjects were screened/were recruited/were scheduled...»; «cases were included...»). Ми припускаємо, що мета вживання саме пасивних конструкцій є амбівалентною:

- по-перше, це деперсоналізація дискурсу його автором, який має на меті зробити наголос на ключових аспектах і результатах проведеної роботи;

- по-друге, такого роду мовні засоби дають змогу суттєво скорочувати текст, конденсуючи та роблячи його більш лаконічним.

На наш погляд, речення з чітко вираженим суб'єктом («we investigated...», «our findings suggest...») дещо применшують наукову значущість висновків, забарвлюють анотацію надмірним суб'єктивізмом, що недоречно в преамбулі до основного матеріалу. Деноміналізація, своєю чергою, формує в уяві адресата враження, що кожна із зазначених тез є універсальною істиною.

Використання дієслів в активному стані має місце тоді, коли автор узагальнює певну інформацію, уживаючи при цьому ретроспективні хронотопи (recent, lately, long) із відтінком невизначеності й модифікаторів (relatively, unclear тощо).

Ґрунтуючись на наступному прикладі, маємо змогу встановити, що при описі тем або предметів дослідження краще використовувати Present Simple Active, а в тих випадках, коли необхідно підкреслити завершеність дії, – Present Perfect Passive, Past Simple Active і Past Simple Passive – для опису експериментальної частини роботи: «This review article comprises of three parts. Firstly, reports of brake manufacturers on the beneficial impact of solid lubricants for pad formulations *are surveyed*. Secondly, since tribofilms *were identified* to play a crucial role in friction stabilization and wear reduction, the knowledge about tribofilm structures formed during automotive braking *was reviewed* comprehensively. Finally, a model for simulating the sliding behavior of tribofilms *is suggested* and a review on modelling efforts with different model structures related to real tribofilms will be presented. Although the variety of friction composites involved in commercial brake systems is very broad, striking similarities *were observed* in respect to tribofilm nanostructures...» [7, с. 5].

Характерним є вживання експліцитних лексем («the study population...»; «criteria for the inclusion...»; «a retrospective analysis was done...»).

Незважаючи на те що розлогі синтаксичні конструкції є домінуючими в основній частині тексту

наукової роботи, усе ж відкритим залишається питання адекватності перекладу англomовної анотації й, що більш важливо, здатності подальшої ідентифікації імпліцитної, завуальованої інформації. Практика показує, що науковці, які не володіють іноземною мовою на достатньому рівні, застосовують для перекладу Інтернет-ресурси (найчастіше Google Translate, Pereklad.online.ua). Якість такого перекладу, зрозуміло, далека від досконалості. Проблеми, з якими стикаються користувачі, варіюються, починаючи від транслітерації перекладацькою он-лайн системою слів, відповідники яких наявні в англійській чи українській мовах, і закінчуючи некоректним застосуванням часу. Указаний аспект продемонстровано на такому прикладі:

Згідно з результатами дослідження, англomовна й україномовна картини світу суттєво різняться за трьома критеріями: в обох мовах здебільшого фразеологізуються різні компоненти-овочі; зазначені компоненти в обох мовах кодують різні поняття та смисли; рослинний код в англійській та українській мовах відзначається відмінним культурно специфічним змістом. Методично обґрунтовано застосування цілісних електронних презентацій Power Point для ефективного навчання іноземних мов у різнорівневих групах [2, с. 78].

Methodically grounded the use of integral electronic presentations Power Point for the effective teaching of foreign languages in multilevel groups (переклад здійснений із застосуванням Google Translate).

Methodically grounded application of integral electronic presentations of Power Point for the effective studies of foreign languages in *riznorivnevikh* groups (переклад здійснений із застосуванням Pereklad.online.ua).

The usage of integral electronic Power Point presentations for the efficient teaching of foreign languages in groups of different levels is methodically grounded [2, с. 78].

Усунення таких системних помилок можливе шляхом звернення за консультацією до носіїв мови або фахівців, які на професійних засадах реалізують свій трудовий потенціал у перекладацькій сфері. При формуванні кожної нової синтаксичної конструкції, що є складником анотації, важливо оперувати якнайпростішими кліше, адже вони спрощують процес опрацювання/засвоєння матеріалу, його переклад: «this study (research) aims to illuminate the role of...», «this study (research) aims to investigate the effects of...», «this study (research) assesses the impact of...on...», «in this study I propose a model of...», «this research is motivated by two research questions ...», «we conducted in-depth case studies of ...», «this study offers two hypotheses ...», «previous research indicates that...», «previous research has shown that...», «this study advances our understanding of...».

Висновки і пропозиції. Складання анотації по праву можна вважати одним із найскладніших когнітивних аналітико-синтетичних процесів у рам-

ках викладу матеріалів і результатів дослідження. Покликана реалізовувати пошукову й інформаційно-оцінну функцію, анотація уможливорює для реципієнта впродовж незначного проміжку часу скласти уявлення щодо потреби в подальшому ознайомленні з повним текстом роботи; слугує візитівкою дослідження.

Практичне опрацювання й аналіз анотацій як жанру англомовного академічного дискурсу дав змогу підсумувати, що на текстовому рівні доцільно говорити про низку закономірностей викладу такої інформації: поступовий відхід від тенденції безособовості в бік певної конкретизації суб'єкта; санкціонування лексики, властивої для розмовного мовлення; хронологія викладу анотації шляхом дублювання структури наукового дослідження (інтегрування нетипових для анотації методів і висновків); поширене вживання пасивних дієслівних конструкцій та експліцитних лексем.

Відкритим залишається питання щодо адекватності перекладу анотацій як жанру англомовного академічного дискурсу, тому перспективи подальших наукових пошуків убачаємо в оптимізації взаємодії користувача із системами он-лайн перекладу англомовних анотацій до наукових робіт.

Список використаної літератури:

1. Англомовні елементи наукової праці: назва, анотація, резюме: A Practical Guide to Writing Research Paper Titles, Abstracts, Summaries : навчальний посібник / Харк. держ. акад. культури ; розробники: О.С. Частник, С.В. Частник. Харків : ХДАК, 2016. 78 с.
2. Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка : науковий журнал / Житомир. держ. ун-т. Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. URL: <https://visnyk.zu.edu.ua/index.php?lan=Ukrainian> (дата звернення: 24.01.2021).
3. Как написать хорошую аннотацию к научной статье = How to write an effective abstract : учебное электронное пособие для студентов гуманитарных факультетов / авт.-сост. : А.В. Ананьина, Е.П. Шишмолина. Санкт-Петербург : Издательство ПетрГУ, 2017. 30 с.
4. Маслова Т.Б. Типологія наукового дискурсу в сучасній мовознавчій парадигмі. *Англістика та американистика*. 2013. Вип. 10. С. 39–43.
5. Полякова Т.Ю. Особенности написания научных статей на английском языке : учебно-методическое пособие. Москва : МАДИ, 2018. 56 с.
6. Тимошенко О.В. Особливості написання анотацій англійською мовою. Новітні освітні технології : матеріали науково-практичної конференції / Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». 2013. № 1. URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1150> (дата звернення: 22.01.2021).
7. Österle W., Dmitriev A. The Role of Solid Lubricants for Brake Friction Materials. *Lubricants*. 2016. Vol. 4. № 5. P. 1–22.
8. Blake Gary, Bly Robert W. The Elements of Business Writing. New York : Macmillan Pub. Co. ; Toronto : Maxwell Macmillan Canada ; New York : Maxwell Macmillan International, 1993. 173 p.
9. Technical Writing: A Reader-Centered Approach. Ed. by Paul V. Anderson. Harcourt, Brace, Jovanovich Publishers. 1991. 145 p.
10. Foucault M. The orders of discourse. URL: https://www.kit.ntnu.no/sites/www.kit.ntnu.no/files/Foucault_The%20Order%20of%20Discourse.pdf (дата звернення: 22.01.2021).

Cherchata L. Lexico-grammatical properties of abstract as a genre of English academic discourse

The article is devoted to the study of the concept of "annotation" in a broad and narrow sense. The role and essential significance of annotation as a secondary element in the framework of scientific work is revealed. The classification criteria are given, which are the grounds for dividing the annotation into different types. Examples of syntactic constructions that are appropriate to apply at a particular stage of writing an annotation to a scientific work are described and given. The general requirements for writing, lexical and grammatical features that are necessary to take into account when compiling the content of the annotation are determined. It was found that the chronology of the presentation of the material in the annotation duplicates the structure of the scientific research. Distinctive features of English-language scientific discourse are singled out, practical ways of transmitting factual material, subjective judgments based on emotionally neutral vocabulary are worked out, negative or positive connotations are traced. The information on grammatical tenses of the English language, which are most often used for writing annotations, is given and the expediency of their use is substantiated in view of the purpose set by the author. Methods of compensation of background material in annotations are investigated. Demonstrated by comparing domestic and English tendencies to write annotations in academic discourse, which modifications are subject to the requirements of this part of the study in the scientific community.

A separate block reveals the question of the adequacy of translation and the importance of conveying to the recipient the semantic load that is invested in the work of the author. According to the results of the research, the criteria are substantiated, according to which the English-speaking and Ukrainian-speaking pictures of the world differ significantly, which together influence the academic discourse. The list of universal syntactic constructions from which it is appropriate to begin a new idea is given. In addition, the ambivalent purpose of using passive constructions is emphasized and revealed. The example of the thesis, taken from the annotation to the scientific article, shows the shortcomings that scientists face when resorting to translation with the help of online translators. Based on the above, conclusions are formed and the prospects for further research are outlined.

Key words: annotation, academic and scientific discourse, composition, intertextuality, denomination, subjectivism, explicit tokens.